

Нескінчена лекція.

З споминок про В. Б. Антоновича.

Було це на початку 1896 року. Тоді Володимир Бонифатович викладав приватно українську етнографію, закінчивши перед тим такий само приватний курс історії України. Про ці виклади годиться сказати трохи докладніше.

Вперше побачив я небіжчика В. Б.-ч під час отаких самих лекцій 1892 року. Було нас тоді в семінарії гурток слідоміх українців кілька десятків чоловіків. Глухий і мертвий стояв та у Росії, а наліт для українства. Скриє тихо, порожньо, ні думки вільного, ні надії. Навіть книжок для правління науку бракувало. Перечитувалими з Українського тільки старі видання 60-х та 70-х років, та ще іноді залетити було вради-годи мало не однією ласівкою як-небудь книжечку чи брошюру, або численну зір - зору, — то тому тільки й спочивала душа, тим тільки ж живилась наша молода громада. Правда за кордоном, у Галичині, життя починало саме битись жвавіше і це й на нас трохи одбивалось. Вільно та доходили «Зоря» та «Буковина», хоч з великою трудачею та перешкодами, а також було дослідити «Правду» і «Народ». Змаганням між радикалами та народовідмінами зворушли життя наших закордонних земляків і ми теж не помалу змагалися про те, що вичитували в тому чи іншому органі і теж розбивалися на радикалів та народовідмін, хоча, правду скажавши, розбріяли та да-леку од нас політику й закордонні справи та рахунки не зовсім такі добре. Багато було нам, зеленим тоді хлопцям, і незрозумілого у тій затальній полеміці; на інші ж діливши ми очі не власного розуму, а наших проводів, що не могли бути безсторонніми в тих стосува-хах, бо їх самі брали в них участь. Дехто з нас, звичайно старші віком, і самі починали тоді пробути своє пера, «що в Іому за сила», друкуючись переважно в «Зорі», «Правді» та «Буковині». До ра-дикальних тодішніх часописів ми ставились з декім острожам, бо радикалів виставлювало перед нами за якихось необачних космополітів, що не визнавати національного питання і не стоять за інтереси України; перевірити ж цю рекомендацію на підставі того, що випадково до нас із Іхньої літературі залитало, не можна було. В усному разі хоч і однібічно і не зовсім правдиво, а життя закордонне одбива-

лось і на нашому молодому гурткові, оживлювало й його. Де дали, все більш почувалась потреба в книжках для самоосвіти а українського боку, для студіювання українського історії, писемництва та життя українського народу.

Відповідної літератури не було толі, можна сказати, зовсім. Коли ж тепер ми чуємо раз-ураз справедливі нарікання на борг потребів до проглатання української літератури, то що вже казати про ті часи, коли у зуступу не сходив Шевченковий вираз: «на всіх язиках все можуть?.. Люде, що звикли вже тепер і до української книжки, і до української газети чи журналу—навіть узвинти собі не можуть, в якому були становищи ми, що почали прокидатися до свідомого життя під час тієї темної доби. Український однією нашою громадською бібліотеки був та-кий мізерій, що за місяць—другий з його не лишалося вже ні одної не перевчитаної книжки. До того ж на половину її складався з точеньких «метеликів», які ми не без сарказу звали «томами»: відьмені такий «том» до руки і вже за пів години скінчні його та й не знаєш, чи я радіті тому, що перевітаєш. Цензура тодішніх добре дібала і нічого пугного ма-жі не викликавала з П' цукінських лабетів.

З історією України була та сама морока: перечитували ми Костомарова, Антоновича, старешину історію Маркевича на тому ж край був нашій літературі, бо навіть Бантиш-Каменського добути було не можна, а по-за загадними авторами просто таки й не було толі інших пущих книг. Однакож що дія читання та самоосвіти буда велика, і кожна цікава книжка ходила з рук до рук і зачітавалась до того, що сам казаїн ІІ не вільнав.

Мабуть через брак літератури я вп-васта думка завести читання рефератів та лекцій. Живе слово повинно було стати нам за друкованій матеріал для самоосвіти. Не знаю вже, з чиого боку вийшла ініціатива таких рефератів та лекцій, бо я прийшов на готовування, приставши до гуртка вже тоді, як лекції були в ходу. Раз у два тижні, неділами чи святами збиралися ми влітку погожою годину за Дніпром, на Трухановому острові в лозах, взимку чи за негоди у когось із старших громадян: наївчінство у Л. П. С-кого, а то ще у М. С. К-го, М. Ф. К-го, небіжчика Кеденевського, що був учителем на Юрковці. Реферати на всікі цікаві під-теми ми писали самі, а лекції слу-хали—Володимира Бонифатовича з історії України та М. С. Грушевського—з полі-

тичної економії. Це були, мовляв, систематичні курси, тоді як інші відчіти мали більш-менш випадковий характер.

Дивне враження робили лекції відомого на весь світ учнів на нас, зелену молоді. Тихо, спокійно, але надзвичайно ясно-краво лилася мова шановного професора, а ми слухали, боячись що одне слово пустить міною уші, і просто зачаровані тією простотою, в яку вже укладати самі абстрактні речі. Мені ці лекції з історії України дозволив слухати двічі, бо січнівські Іх у семінарському гуртку, В. Б.—росчовав їх трохи згодом для ширшого кола київської української інтелігентності. Цим разом збиралась заслібішого подружжя К-ків, де навіть обстановка була дуже зручна й відповідає для таких викладів: це була привата школа і ми, слухачі, розсажувалися по настінках «пар-так», наче в справедливій автіторії.

Про зміст цих лекцій з історії докладно говорити нам нетреба. Їх записано і потім з їх складася книжка, що вийшла р. 1896 у Чернівцях анонімно під заголовком «Бесіди про часи козацькі на Україні». Мені залезеться тільки, що запи-суючи, їх трохи обшлющовано, і «через те вони втратили дещо з своєї чудової про-стоті і безпредельності, на яку та багати були справні «бесіди» небіжчика. А проприя колишні «бесіди» небіжчика, але проти кого, я перевічував ті «Бесіди», мені кожного разу уявлялась постать нашогочителя за столом в хмарі диму од цигарок, що курив він без перестану, його тихий проніклий голос з характерним трепетінням, тонка усмішка на устах і ті велики очі, що обводили свою авіаторію, викликавши перед мі німинущу рідкого краю...»

Січнівські лекції з історії України, В. Б.—запам'ятали такий самий стисливий популістичний курс з антропології, чи крає-сказавши—української етнографії. Власне кажучи, початок таким лекціям В. Б.—ч і перше не раз, обволочи очіні слухачі на археологічному та нумізматичному музеї в університеті і давши в ній підсумок, виступив з археологічною та етнографічною дискусією, пояснюючи Іх на зразках старовини і сучасності, що лежать по музей-захід. Правда, ці пояснення мали епізодичний характер, бо пристосовані були до окремих рі-еф, та за браком часу і не могли широко захоплювати основи науки. Доповнити їх мав на меті один система-тичний курс з етнографії України, що росчовав В. Б.—ч зімрою р. 1895.

Пам'ятаю, що перші лекції торкались основ антропології взагалі; професор говорив про типові ознаки людини, про її ві-влачу, про расові прикмети і помалу під-ходив до того, що мало було головним змістом його курсу,—до життя українського народу. Вже зроблено було початок цій відліку, як стала поль, що пе-репринала всю справу з лекціями.

Десь мабуть в лютому 1896 року в звичайній день (здатесь, понеділок) у вчебній залі засідалась звичайні слухачі, кілька десятків чоловіків, у подружжя К—ків на Жилянській вул., розсіялись по лавках і лекція почалась. Треба сказати, що хоч тоді про «свободу собраній» ще я не сімоському, а збиратись було далеко вільніше, інші стало потім, як обігнувши усі свободи—принаймні доти намінок пригод не траплялось, як що не разувати, що по-ліці напала була раз на святкування Шевченкових ро-юні і мусіль розбігтися, хто куди втратив. Так і цього разу нікого нічого ліхого не передував, лекція почалася і після звичайним ладом: В. Б.—ч говорив, здається, про оделку в українців, побачив дуже детальні порівняння й паралелі в засланіх народах. Рантом посеред лекції в перелікою—голосний дзвоник. Ніхто на це не звернув, як тепер що кон-чилось бути, великої звісі, бо часто траплялось, що хтось із слухачів, запанівавши, приходив, як лекції вже була на середині. Тільки господар, війцівський однини двері.

Якісь час у перелікою чутно було голосу, потім двері до залі одчинились і на порозі став господар, голосно промовивши:

— Оде мі гости...

Всі разом обернулись на таку несподівану рекомендацію. На порозі поруч господаря стояв пристав, далі кілька оконів, в перелікою повно поспішані. Минуло кілька хвилин. Війцівський офіцер і потіху мовив:

— Дайте, у кого єсть, десять карбован-ців...

Мій сусід, флагматичний лікар, мовчки поліз у кишеню, вилупив гаманець й дав гроши. Офіцер знов пішов конферувати, післянні тими, мовляв, побряк扎实ками...

Минуло ще кілька хвилин і конфе-ренція закінчилася. Поліційні війцівські, сти-скуючи по-приятельськи руки офіцерові а голосно в перелікою дав своїм накази тодому. Передлікій зараз спорожнів, а незабором рушни по домівках і мі всі.

Так по-патріархальному закінчивається тоді візіт поліції. Але, видма річ, далі пропанти лекції зараз не можна було, на якийсь час треба було їх припинити, ба на цій кватирі збиратись було вже не з руки, а новий відвідноній не знайшовся.

Ці лекції судились бути проте останньою. Спершу, кажу, незручно було збиратись, а потім В. Б.—ч занедужав і зім-мав заслібішого по-за Білозімом і через це не довів цього свого курса до краю. Цікаво знати, чи збереглися у кого-небудь записи хтох цих лекцій, що відбулися? Що записи робились—це я дуже добре пам'ятаю...

Сергій Ефремов.

вів В. Б.—ч.

— Я читаю лекції своїм знайомим... усі вони мені добре відомі. Як професор, я на це маю право.

— Так, але в своїй господі. А тут, са-мі бачите, школа...

— У мене через хатин обставини незручно і от я мусів вибрати інше місце.

— А що це за лекції?

— З етнографії.

На обличчі у поліційця виразно ві-блікося здивування. Видимо, слово це чу-він уперше. Куточки губ в У. Б.—ч здрігнулись од юмористичної усмішки, але він серйозно росказував неподільному слухачеві:

— Це така наука—етнографія. Про те, як живут народи: про їхні звичаї, мову, одежду...

Поліційця якось неймовірно поглядав, очевидно не розібравочи, на що про та-ку пусту ріш як лекції читати. В цей момент з-посеред слухачів устав один в офіційском відрізані, підступив до поліційця, взяв його під плече й обійсав війцівською смуженою кімнатку. Ми всі сиділи по своїх місцях, стиха розмозяючи; на дверях і в перелікою стояла сторожа...

Минуло кілька хвилин. Війцівський офицер і потіху мовив:

— Дайте, у кого єсть, десять карбован-ців...

Мій сусід, флагматичний лікар, мовчки поліз у кишеню, вилупив гаманець й дав гроши. Офіцер знов пішов конферувати, післянні тими, мовляв, побряк扎实ками...

Минуло ще кілька хвилин і конфе-ренція закінчилася. Поліційні війцівські, сти-скуючи по-приятельськи руки офіцерові а голосно в перелікою дав своїм наказах.

Передлікій зараз спорожнів, а незабором рушни по домівках і мі всі.

Так по-патріархальному закінчивається тоді візіт поліції. Але, видма річ, далі пропанти лекції зараз не можна було, на якийсь час треба було їх припинити, ба на цій кватирі збиратись було вже не з руки, а новий відвідноній не знайшовся.

Ці лекції судились бути проте останньою. Спершу, кажу, незручно було збиратись, а потім В. Б.—ч занедужав і зім-мав заслібішого по-за Білозімом і через це не довів цього свого курса до краю. Цікаво знати, чи збереглися у кого-небудь записи хтох цих лекцій, що відбулися? Що записи робились—це я дуже добре пам'ятаю...

Сергій Ефремов.